

I tato porada bude třídní, přičemž první den dopoledne bude přednesen referát (připraví jej polská delegace) na téma „Poznání a hodnocení“ a pouze dopoledne bude se k němu diskutovat v plénu, a to jen z nejobecnějších hledisek, která mohou zaujmout také sociology. První den odpoledne v plénu porady se počítá s referátem (má jej připravit československá delegace) na téma „Vědecko-technická revoluce a společenský pokrok“. Zásadní diskuse k tomuto referátu, která může zaujmout i filosofy, bude probíhat ještě první den v plénu. Druhý den připravované porady bude věnován jednání ve filosofické a v sociologické sekci. V obou sekcích budou předneseny kratší referáty na výše uvedená témata a bude probíhat speciální diskuse. Třetí den budou na pořadu organizační otázky.

Opatijská porada, třebaže měla také některé nedostatky (pro plénum nebyl připraven žádný sociologický referát), představuje nemalý krok vpřed v sérii dosavadních porad. Snad na žádné z nich nebyl dosud tak naléhavě formulován požadavek tvůrčího a smělého řešení všech otázek naší filosofie. Výměna názorů na této konferenci byla velmi otevřená a místy i bojovná. Přistoupilo se k jednání ve zvláštní sociologické sekci, kteréžto „vymoženosti“ se sociologové na těchto poradách jistě už nikdy nevzdají.

Ke kladům porady také patří, že byly dohodnuty velmi konkrétní a realizovatelné formy spolupráce mezi některými redakcemi.

Ludvík Tošenovský — Miroslav Jodl

SEMINÁŘ O MARXOVI A DNEŠKU

Slovenský výbor Socialistickéj akademie usporiadal 22.—24. novembra 1967 v krásnom prostredí v Jasnej pod Chopkom celoslovenský seminár na tému *Marx a 20. storočie*, venovaný stému výročiu *Marxovho Kapitalu* (I. diel) a 150. výročiu Marxovho narodenia. Seminár rozoberal význam Marxovho diela pre dnešok, pričom prihliadal k historičnosti jeho učenia a aktuálnym potrebám súčasnej vedy i praxe. Tento problém sa rozoberal z rôznych aspektov, najmä však z hľadiska filozofie. Na seminári odznali referáty doc. Lubomíra Nového z Brna *Marx a súčasnosť*, prof. dr. Štefana Heretika, CSc. z Bratislavy *Marxova teória klasického kapitalizmu a súčasné javy v ekonomickom vývoji kapitalizmu*, prof. Dalina zo SSSR *Modifikácia súčasných kríz*, doc. dr. J. Peškovej z Prahy *Marxova kritika primitívneho a kasárenského komunizmu*, doc. dr. Macků z Brna *Marxova teória tried a súčasné presuny v sociálnej štruktúre* a doc. dr. Hübla z Prahy *Marx a súčasné robotnícke hnutie*.

Doc. L. Nový hovoril v referáte o konfrontácii Marxa s dneškom z hľadiska filozofie. Polemika okolo Marxovho diela sa cez kritiku Stalina, rozbor ekonomických problémov a analýzu Leninovho diela vracia k rozboru vlastných východísk marxistickej filozofie. Vzniká otázka, čo je marxizmus vo vlastnom zmysle slova. Vyhovuje autentický Marx dnešku? Je marxizmus aj filozofiou, či iba filozofiou? Ktorý zo súčasných prúdov v marxizme nadväzuje najorganickejšie na pôvodného Marxa?

V súčasnej filozofii vidíme niekoľko takýchto prúdov, ktoré sa hlásia k Marxovi. Ortodoxnou a trvale platnou základňou marxizmu je metóda filozofie ako formy demyologizácie skutočnosti, dialektika, hľadisko totality, hľadisko revolučné. V tomto zmysle

má najbližšie k pôvodnému marxizmu prúd *sociálno-kritický*, ktorý stavia do svojho centra kategóriu praxe. Buduje sa ako kritická teória praktického a teoretického osvojenia si sveta človekom v prospech človeka, ako teória teórie a teória praxe. Odmieťa filozofiu ako učenie o tom, čo má byť. Dôsledne prekonáva univerzalizmus. Za ideológiami a vecnými vzťahmi hľadá ľudské vzťahy a produkty ľudskej praxe. Na skutočnosť sa pozerá nielen ako na súhrn faktorov, ale ako na konkrétnu totalitu, na spoločnosť ako na štrukturovaný, nesubstančný celok. Ako teória pre prax hnutia obsahuje princíp demokratizmu. Tento prúd je však, žiaľ, v súčasnom marxizme najmenej zastúpený. Ďalším spôsobom prístupu k Marxovmu dedičstvu je podľa doc. Nového *genetický štrukturalizmus*. Ide najmä o Goldmannovu teóriu, myšlienku začlenenía menej vyvinutej štruktúry do vyvinutejšej, myšlienku totality a nevyhnutnosti jednoty vysvetlenia s porozumením. Doc. Nový upozornil na nepríjemné krajnosti čistého štrukturalizmu (Louis Althusser), podľa ktorého Marx hľadal človeka a našiel štruktúru. Krajný štrukturalizmus je za prísne oddelenie ideológie a vedy. (Humanizmus je ideológia a nepatrí do vedy.)

Proti štrukturalistickému poňatiu marxizmu vystupuje *historický prúd* (ktorý vyrastá z tradície Hegel—Marx—Lukács—Gramsci). Štruktúra je vec bez človeka, javí sa nám len potiaľ, pokiaľ sa nami vytvára. Nemožno ju petrifikovať. Historický prúd zdôrazňuje vývinovú podobu ľudskej praxe a dialektiku dejín. Človek je čímisi iným ako to, čo ho urobilo človekom. Dejiny osebe nemajú zmysel. Zmysel sa v praxi dejinám pridáva. Historický prúd vytvára akýsi antropologicko-praxeologický model filozofie.

Okrem týchto prúdov, ktoré autor označuje za najbližšie k autentickému Marxovi (v poradí sociálno-kritický, historický, štrukturalistický), vyčleňuje ešte ďalšie: tradičný *dialektický a historický materializmus*, ktorý predstavuje v súčasnosti marxizmus pre masy, prúd orientujúci sa na *filozofiu vedy*, a snahu vybudovať *novú ontológiu* spojením tradičnej ontológie s problematikou človeka. Autor sa nestavia odmietavo voči jednotlivým tendenciám, ale je proti snahe vydávať napr. filozofiu vedy za jediný spôsob pestovania vedeckého marxizmu. Je proti neoprávnenému vyzdvihovaniu jedného modelu proti jednostrannému zdôrazňovaniu vedy a vyhlasovaniu všetkého ostatného za mýtus, proti redukcii praxe na technickú manipuláciu. Odporuje to zmyslu marxizmu, ktorý je práve v objave tendencie zužovania sféry nutnosti v prospech slobody a umenia. Obrazne povedané, filozofia by nemala byť ani algebrou ani poéziou. Doc. Nový poukázal na to, že sme zanedbali marxistickú analýzu marxizmu samého. Za sporom scientizmus — antropologizmus leží ešte moment sociológie marxistickej filozofie. Po revolúcii sa z filozofie revolučnej praxe stáva filozofia štátna. Chýba nám sociálno-kritický rozbor socialistickej skutočnosti. Niekedy sa zamieňa osobný politický postoj autora s vedeckosťou jeho filozofie. Treba porozmýšľať o diferenciacii ako vo vnútri marxizmu, tak aj vo vzťahu k ostatným prúdom súčasnej filozofie u nás, ale pri zachovaní kontaktu, bez uprílišnenej neznášanlivosti. Treba znovu získať mladú generáciu pre marxizmus.

V diskusií o tomto referáte vystúpila s. Č e r n í k o v á s otázkou, nakoľko sú podmienené rôzne smery v súčasnom marxizme potrebami delby práce vo filozofii. Je správne napr. členenie filozofie na kritickú a systémovú? Kde sú hranice, v ktorých delba práce prerastá do rôznych filozofických smerov vo vnútri marxizmu i mimo neho? S. P e š k o v á zdôraznila myšlienku, že marxizmus nadväzuje na národné filozofické tradície (Mehring, Kautský), ktoré sa prejavujú v diferencovanej podobe marxistickej filozofie v rôznych krajinách. Spája ich spoločný sociálno-teoretický koncept. Vyslovila pochybnosť o tom, či filozofia vôbec môže byť systémom, či už uzavretým, alebo otvoreným. S ďalšími otázkami vystúpili v diskusií s. G r e g o r a i n í.

S. N o v ý súhlasil s myšlienkou delby práce. Delba práce však nemôže byť vyhlásená

za rôzne filozofické smery. Je treba, aby marxisti, pracujúci na rôznych problémoch, vyhlásili jasne svoje postoje, aby mohlo byť hľadané spoločné. Niekedy sú však presné definície na závädu. Kritický postoj napr. vyžaduje vždy systémové hľadisko. Za zásadné považujeme kritérium vedeckosti. Marxistická vedeckosť znamená nielen to, aby teória kriticky reflektovala sama seba, ale aj rozbor miesta teórie v histórii praxe.

Diskutujúci sa zhodli v názore, že rozvíjanie marxistickej filozofie nemôžeme dnes realizovať tým, že sa vrátíme k tomu, čo sme z klasikov vynechali (negácia negácie), alebo že ju doplníme antropológiou či filozofiou vedy. Treba doplniť dôkladnou marxistickou analýzou súčasný stav marxistickej filozofie, podrobiť ju vedeckej racionálnej skepse (aj tie najzákladnejšie tézy), aby sa mohla pozdvihnúť na úroveň požiadavok modernej vedy a nadobudnúť potrebnú istotu a dôraz. Nejde o rehabilitovanie Marxa, ale o jeho pochopenie a rozvinúť ho na úroveň súčasnej vedy a praxe.

S. Pešková sa dotkla vo svojom referáte celého radu závažných problémov: problém reinterpretácie Marxových kategórií, z hľadiska nových tendencií vývinu, otázku, či Marxovo teoretické prekonanie utopizmu je zavŕšené tiež prekonaním utopizmu v socialistickej praxi a či nová skutočnosť presiahla, či nedosiahla úroveň Marxovej teórie. Treba odlišiť filozofický systém a spôsob, akým tento systém žije ďalej. Nie sme schopní urobiť nič, čo by bolo absolútne autentickým výkladom Marxovej filozofie, preberáme ho konkrétne. Každá interpretácia diela je súčasne aj jeho prekročením. Dielo žije tak dlho, pokiaľ môže na niečo odpovedať. V tomto zmysle je Marxovo dielo stále živé v odpovediach na aktuálne otázky. Marxa treba objavovať a pochopiť zo súčasnosti. S. Pešková dokumentovala túto myšlienku Marxovým poňatím človeka. Líši sa od všetkých antropologických koncepcií, pričom sú ňo antropologické problémy obsiahnuté modernejším spôsobom. Marxova kritika utopického socializmu vychádza z kontrapozície ideálu a skutočnosti. Marx vidí problém v otázke vlastníctva v najširšom zmysle slova. Nadväzuje na Heglovu myšlienku o vlastníctve ako konstitutívnej osobnosti. Jej kritickým prehodnotením prichádza k záveru, že vlastné súcno môjho ja ako človeka je spoločnosť (pospolitosť). Konkrétne Marxovo poňatia človeka nie je v prechode od racionalizmu k empirizmu. Proletariát sa nechápe len ako hladujúci ľud, ale predovšetkým z hľadiska živej práce, teoreticky. Nevystupuje u Marxa ako vykupiteľ, ale ako reprezentant predmetného človeka. Problém postavenia človeka vo svete sa koncentruje do otázky štruktúry privlastnenia a jej premien, vedúcich k poľudšteniu spoločenských vzťahov.

S. Pešková na bohatom materiále z *Kapitálu* a *Grundrissov* dokázala, že Marx staval problém slobody a voľného času modernejšie, ako sa stavia vo väčšine našej súčasnej filozofickej produkcie. Nejde len o to, že slobodná práca je namáhavá. Nejde ani len o myšlienku redukcie nevyhnutnej práce na minimum, aby sa mohol človek rozvinúť. Ide o zmenu štruktúry samotnej živej práce. Marx staval problém voľného času ako problém fixného kapitálu. Ide takisto o zmenu subjektov: v buržoáznej spoločnosti je vzájomná hodnota ľudí taká istá ako vzájomná hodnota ich predmetov. Za predpokladu, že človek vyrába ako človek, je práca realizáciou nielen seba samého, ale aj druhého — jeho potrieb. Problém sa teda upiera na povahu ľudskej pospolitosti, nie iba na „maschinerei“. Záleží na tom, aké má zmena ekonomickej štruktúry dôsledky pre zmenu ľudských vzťahov a ako sa navzájom ovplyvňujú.

S. Pešková odmietla na základe detailného rozboru buržoáznu kritiku marxizmu ako utopických snov o budúcnosti. Marxovi nešlo o preniknutie k univerzu, ale o prechod k praxi. Zostáva však faktom, že niektoré interpretácie Marxovho diela viedli v praxi k utopickým javom. Pokiaľ sa utopizmus objavoval u samého Marxa, Marx ho korigoval konfrontáciou ideálu sa skutočnosti.

V diskusií k tomuto referátu vyjadril s. Nový myšlienku o nevyhnutnosti serióznej analýzy vlastných vývojových osudov marxizmu. Postavil otázku, čo znamená výrok „prechod od socializmu k vede“? Či utópie nehrajú tiež pozitívnu úlohu, či nie sú umelecké vízie budúcnosti nevyhnutné v každej spoločnosti? S. Pešková vyjadrila zmysel prechodu od utópie k vede Marxovým výrokom: nehovoríme svetu, kam ísť, ale ako výjsť z danej situácie. Prechod od utópie k vede neznamená, že odmietame význam ideálov, snov, vízií ako čohosi, čo je typické pre človeka. V súvislosti s tým vzniká problém, či utópia nie je pravdou, keď ovláda masy. S. Černík hovorila o nevyhnutnosti existencie ideálu ako predpokladu sebauvedomenia človeka a o mýte ako súčasť ideálu. Postavila otázku vzťahu ekonómie a morálky a prekonania ich rozporu v súvislosti s prekonaním utopizmu ako závažný problém súčasného marxizmu.

Prof. Štefan Heretík poukázal v referáte na to, že v súčasnosti prebieha spor o Marxovo dedičstvo nielen medzi marxistickými, ale aj nemarxistickými ekonómami. Na Západe môžeme pozorovať proces akejsi rehabilitácie či objavovania Marxa najmä v súvislosti s možnosťou plánovitého riadenia. Ignorantský vzťah k Marxovi sa končí tak isto ako jednostranné vyzdvihovanie Keynesa. Marxovu zásluhu vidia v tom, že vytvoril model, v ktorom pracuje historický čas, kontrolovateľný skutočným priebehom dejín. U nás vzniká niekedy paradoxná situácia, opačná móda. Nehlásia sa k Marxovi, vychádzajú skôr z Keynesa. Skutočné dejiny *Kapitálu* a vznik socializmu nastolili celý rad problémov, na ktoré Marx ani Lenin nedali odpoveď, niektorými sa nezaoberali vôbec, prípadne sa nemohli zaoberať, pretože tieto problémy nejestvovali.

Vytvára sa ekonómia ako jednotná špeciálna veda. Preto nemôže ignorovať výsledky celosvetovej ekonomickej vedy. Ku *Kapitálu* treba pristupovať ako k diferencovanému, mnohohrstevnému dielu. Kritériom marxistickosti ekonomických názorov je podľa prof. Heretika dialektická metóda. Filozofia však v oblasti metódy dáva ekonómii málo. Teoreticko-metodologické diela na základe *Kapitálu* a Hegla sú príliš všeobecné a pre ekonóma nezrozumiteľné tam, kde zabiehajú do problematiky ekonomickej vedy. Autor zdôraznil, že je nevyhnutné odstrániť zvyšky deformácií vo vzťahu medzi ideológiou a ekonómiou. Nie je možné, aby ideológia riadila vývin vedy.

V ekonomickej časti seminára vystúpil ďalej s koreferátom (zásluhou prof. Heretika) prof. Dalin z SSSR. K Marxovi je možné pristupovať dvojako. Ak chápeme jeho dielo ako fotografiu, potom skutočne zastaralo, lebo na aktuálne problémy nedáva priamu odpoveď. Ak však hľadáme v Marxovi tendencie rozvoja kapitálu, je jeho dielo stále aktuálne. (Doložil túto tézu na príklade mnohých predpovedí a náznakov, ktoré sú v *Kapitále* a ktoré sa potvrdili.)

Prof. Dalin rozobral veľmi zaujímavu deformáciu krízového cyklu v súčasnom kapitalizme. Vidí dvojaké príčiny týchto deformácií: jednak štrukturálne zmeny kapitalizmu samého a vonkajšie príčiny. Nesúhlasí s názorom, že deformácia je výsledkom iba vonkajších príčin, ako sa niekedy tvrdievalo. Aj on zdôraznil význam Marxovej metódy pre ekonomickú vedu.

S. Černík sa sústredil v diskusií na problémy metodológie. Tým, čo hamovalo ďalší rozvoj politickej ekonómie, bola redukcia Marxovej a Heglovej metódy buď na úroveň aristotelovskej metódy klasifikačnej abstrakcie, alebo to, že sa metóda kontraponovala iba vzhľadom na ňu. Na Západe sa však zatiaľ detailne rozvinula metóda funkčnej analýzy a iné logické postupy, umožňujúce formalizáciu a matematizáciu vedy. V tejto oblasti naša ekonómia zaostala. Preto mnohí vidia viac v Keynesovi ako v Marxovi. Formalizácia teórie má však svoje hranice. Ak sa chce veda rozvíjať ako

otvorený systém, musí tieto hranice prekročiť a skúmať metódy a postupy otvorených teórií. Odtiaľ je nevyhnutný návrat k Marxovej dialektike a kritické prehodnotenie Heglovej logiky. Veľká prekážka je však v tom, že dialektika nie je dosiaľ explikovaná ako metóda. Táto explikácia súvisí s otázkou budovania marxistickej filozofie vedy. Filozofia vedy by sa mala chápať nielen ako logická a sémantická analýza jazyka vedy, ale aj ako teória otvorených teórií, ako dialektika gnozeologického vzťahu človeka ku skutočnosti. S. Černík ďalej zdôraznil potrebu jednoty v procese delby práce a diferenciácie vo vnútri marxizmu. V ďalšom sa diskusia zamerala na otázky marxistického kritéria v politickej ekonómii (s. Nový), na otázky formálnej zhody medzi niektorými javmi súčasného kapitalizmu a socializmu (s. Seiler) a i. Na otázky odpovedali ss. Dalin a Heretik.

Doc. dr. Macků podčiarkol v referáte fakt, že Marxa dnes uznávajú, na rozdiel od predošlého obdobia, aj na Západe ako významného sociológa, ktorý má čo povedať súčasnej sciológii. Vyzdvihuje sa najmä to, že Marx bol zo všetkých sociológov minulosti najmenej dogmatický. Cení sa najmä Marxovo poňatie tried, ktoré je dosiaľ najlepšie. Západní sociológovia vyzdvihujú najmä to, že sa triedy nechápu len ekonomicky, ale ako totálny sociálny jav. Iní hodnotia tú skutočnosť, že v marxistickom poňatí tried vystupuje sociálno-psychologický moment. (Triedny boj ako faktor, ktorý uštaluje triedne povedomie.) V tomto smere ostávame veľa dlžní analýze Marxovho prínosu.

U nás sa výskumy sociálnej štruktúry zatiaľ iba plánujú. Vyskytuje sa pritom celý rad ťažkostí, teoretického aj praktického rázu. (Spoluúčasť nemarxistických sciológií, rôznorodosť metodických koncepcií, nesúlad medzi vedeckým a politickým aspektom.) S. Macků poukázal i na neujasnenosť súčasnej koncepcie tried, ktorá by sa kriticky vyporiadala s jednostrannými teóriami (Schelsky a Dahrendorf). Obtiažnosť vyplýva medziiným z diferenciácie vo vnútri tried a spoločenských skupín. Tie sú často také veľké, že je obtiažné stanoviť ich spoločné znaky (učiteľ matematiky a baletka). Problém je tiež v tom, ako riešiť otázku rozvoja triednej štruktúry za socializmu. Buď nejstujú triedy v Marxovom a Leninovom zmysle, a potom o nich netreba hovoriť, alebo treba hovoriť o triedach socialistických. V každom prípade sa problém presúva do detailnejšej analýzy sociálnej štruktúry z rôznych hľadísk. Pre marxistickú sciológiu súčasnosti treba obrátiť známu tézu: My sme svet doposiaľ viac menili, a treba ho poznávať.

V referáte s. Hübla zaujal hlavne historický pohľad na Marxa ako na človeka, ktorý prežíval zápasy a konflikty svojej doby, obdobia depresie z porážky revolúcie. Jeho „pasivita“ v porevolučnom období sa však kompenzovala obrovskou teoretickou aktivitou, prehodnocovaním názorov, racionálnou skepsou, hľadaním nových východísk. S. Hübl hodnotil veľmi diferencovane aj rôzne súčasné postoje k Marxovi. Odmietol tak nepriateľský postoj k Marxovi ako k počiatku všetkého zla, ako aj kanonizovaný marxizmus, ktorý by chcel vidieť v socializme negáciu kapitálu po všetkých stránkach. Vyzdvihol neomarxistický prúd, ktorý nachádza stúpcov nielen vo vnútri komunistického hnutia, ale aj mimo neho u všetkých, ktorí sú nespokojní s kapitalistickou spoločnosťou, založenou iba na hmotnom blahobyte. Zaujala aj autorova kontrapozícia deformovaného politického modelu socializmu, bez ekonomických pák, ktorý musel hľadať opory v mimoeconomickej oblasti [stupňovaním administratívnych metód, rastom byrokratického aparátu a koncentráciou moci], s adekvátnym modelom socializmu, ktorý sa opiera o ekonomické páky riadenia, rozvíja plne zásady demokratizmu, kde je moc jednotlivca podrobená inštitucionálnej kontrole a je možná demokratická výmena jednotlivcov. Teraz ide o teoretické aj praktické vybudovanie takéhoto adekvátnejšieho modelu. S Hübl sa tiež zmienil o potrebe nového prístupu k národnostnej otázke a nevyhnutnosti analýzy aktuálnych problémov.

Živá problematika zaujala všetkých prítomných. Vytvorilo sa ovzdušie otvorenej výmeny názorov a ovzdušie zhody v najzákladnejších otázkach.

Záverom treba pripomenúť, že seminár bol veľmi dobre pripravený ako po obsahovej, tak aj po organizačnej stránke. Je to veľká zásluha vedecko-metodickej sekcie pre filozofiu pri Socialistickej akadémii, ktorej predseda dr. Hlávek osobne viedol seminár.

Vlasta Černíková, Václav Černík